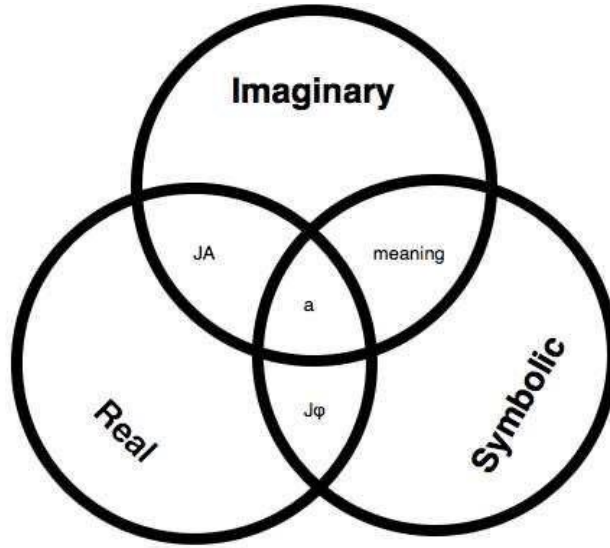


LACAN, PSİKANALİZ VE FELSEFE

Cevaplayan: Olcay Yılmaz*
Sorular: Emir H. Özel**

-İzin verirseniz öncelikle basit gibi görünen ama oldukça karmaşık ve kapsamlı bir soruyla başlamak istiyorum: Lacan aynada ne gördü?

Lacan aynada fark'ı gördü; beden ile özne arasındaki farkı. Lacan'ın kuramının neresinden tutarsanız tutun eliniz mutlaka bu farka değecektir. Bilindiği gibi ayna evresi Lacan'ın ilk kuramlarından biridir. Bu kurama göre çocuk 6-18 aylık dönemde kendi bedenini tanımaya başlar ve daha da ötesi ona aynada karşılık verir. Lacan'a göre diğer hayvanlar ile insan arasındaki farktır bu. Elbette ayna tek başına bir işe yaramaz, aynadan yansıyana anlam verecek biri gerekir, ki Lacan buna Öteki der. Çocuk, Ayna ve Öteki birlikteliğini Lacan sırayla gerçek, imgesel ve simgesel olarak adlandırır ve bu durumu 3 halkadan oluşan Borromean düğümü şeklinde ortaya koyar. Üç halkanın ortaya çıkışı ilginçtir: Roma döneminde yaşayan üç aile bir araya gelir ve bir anlaşma imzalar. Kurallara göre herhangi bir aile anlaşmadan çıkarsa bu üçlü anlaşma bozulacaktır. Ancak ayna evresinde sadece imgesel düzlem vardır ve bu nedenle ayna evresinin aşılması gerekir. Beden ve aynadaki imgenin yanında simgesel özelliği ile Öteki farklı bir eksen olarak yerini almalıdır. Elbette Lacan aynayı bir metafor olarak kullanır. Bahsedilen her şey bilinçdışının yapısı ile ilgilidir.



(Erişim adresi: https://pbs.twimg.com/media/Cx46T_VWEAAAtqLH.jpg Erişim tarihi: 15.4.21)

-Lacan'ın psikanalizi bir bilim olarak kabul ederek kuramını geliştirdiğini ve psikanalizin teorik nesnesine de bilinçdışını koyduğunu biliyoruz. Bu sizce doğru bir varsayım mıydı?

* Düşünbil Dergisi kurucusu ve genel yayın yönetmeni. *Kadın ve Penis, Bir Afyon Olarak İdeoloji ve Düşünmek Arzuyu Öldürür* isimli kitapların yazarı.

** Cumhuriyet Üniversitesi, Psikoloji Bölümü Lisans öğrencisi.

Bu konu çok tartışmalıdır, neyin bilim neyin felsefe olduğu konusu net değildir. Net olan bir şey var ki psikanaliz başlı başına birçok disiplini içine alabilen bir ultra disiplin olmuştur. Bunun nedeni tamamen dil ile ilgilidir. Dilin ürettiği her disiplin ister bilim alanında olsun ister felsefe alanında, psikanalizin konusu olmuştur ve olacaktır. İşin bilim kısmı Lacan'ın matematiği veya topolojiyi kullanmış olması ve seminerlerinin yıllar içerisinde daha çok bu alana kaymasıdır. Ama biliyoruz ki Lacan dilbilimden felsefeye, antropolojiden sanata kadar birçok alandan beslenmiştir. Elbette bilimin kendi içinde bir metodu var. Lacan'ın psikanalizi bu metoda pek uymuyor; daha doğrusu bilinçdışının yapısı itibari ile bilimin kesinliğinden payını alamıyor. Bilinçdışı her yeni gösteren ile özneyi yeniden kuruyor. Kesinlikten uzak bir alan nasıl bilim olabilir ki! Elbette bilim değil derken bilim dışı anlamı çıkmasın. Bilinen bilim metodları ile uyumlu değil psikanaliz. Onun kendi içinde farklı matematiksel işleyişi ve farklı bir metodu var. Ayrıca bu tartışmalar sadece bilim ve psikanaliz arasında değil bilimin kendi içinde de var. Farklı bir perspektiften baktığımızda şu soruyu örnek olarak verebilirim: Matematik bir bilim midir? Matematik bir dildir ve bilim de bu dilin üzerine kuruludur. Diğer taraftan da dil çalışma alanına dilbilim diyoruz. Neyin neyden çıktığı biraz tartışmalıdır. Elbette psikanaliz için hurafe diyen de var ama zaten kimin ne dediği çok önemli değil. Tarihsel süreçte neyin ne olduğu ortaya çıkacaktır.

-Lacan'ın psikanalizi felsefeye yakınlaştırdığına ya da tam tersine psikanalizi felsefenin tam karşısına koyduğuna dair birtakım tartışmalar sürüp gidiyor, peki hangisi doğru?

Felsefe yüzyıllar içerisinde bir A4 kâğıdının her yerini karalamaya çalışan bir kalem gibi birçok alana değindi. O, A4 kâğıdının her yeri öyle karalandı ki neredeyse boş alan kalmadı. Terzi kendi söküğünü dikemezmiş deyimi gibi felsefecilerin de göremediği, çizemediği bir alan kalmıştı. Nasıl ki gözümüzde bir kör nokta varsa felsefenin de bir kör noktası var. Felsefenin bu kör noktası o kâğıdın üzerinde boş bir alan bıraktı. Bu boş alana Freud psikanalizi oturttu. Psikanaliz felsefenin kör noktasıydı. Felsefede insana dair her şey işlenmişti ama çocuklar ve cinsellik nedense unutulmuştu. Freud günü geldiğinde – felsefeye dışarıdan bakan biri olarak – bu kör noktayı gördü ve çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı. (Elbette bunu ben böyle tarif ediyorum.) Freud'un ne yaptığını asıl gören Lacan oldu. Felsefe genellikle hep nesneyi araştırdı ve eleştirdi, Özne'ye dokunmaktan çekindi. Çünkü felsefeci tanrının insanlara gönderdiği, yemek yemez su içmez belki de cinselliğe ihtiyaç duymaz ve bunu dile getirmez peygamberlerdi. Kısacası bu bir bastırmaydı. Bir travmanın ürünüydü. Bir tanrı olma isteğinin karşılığıydı felsefe onlar için. Lacan elbette Freud'dan kalan ve tamamlanmamış bu kör noktayı felsefe yardımıyla doldurmaya devam etti. Bu nedenle felsefe ne psikanalizin karşısında ne de yanındadır. Psikanaliz felsefenin kör noktasıdır.

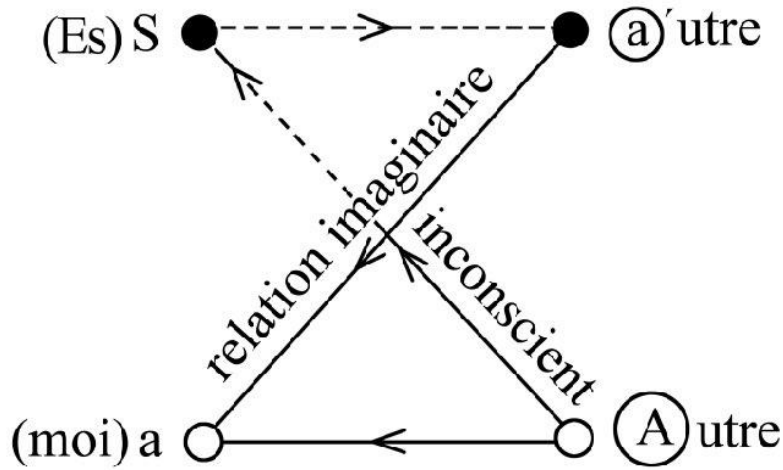
-Lacan'ın matematikle, özellikle de topolojiyle çok ilgilendiğini görüyoruz. Bunun nedeni nedir?

Lacan bilinçdışı gibi anlamdan yoksun bir bilinmezi nasıl tanıyabiliriz sorusu karşısında birçok seçenek buldu. Bunlardan biri de matematikti. Lacan bilinçdışını, iki ayrı küme olan dil ve matematik ile bu kümeleri kesen farklı küme olarak tanımlar. Yani dil tek başına bilinçdışını anlamak için yeterli değildir. Lacan bilinçdışını anlamadaki yetersizliği matematik ile

anlamlandırmaya çalışır. Ancak matematik de kendi başına yetersiz kalıyor, üç boyutlu nesnelere algılamak için topoloji büyük önem arz ediyor.

-L Şemasının Lacanyen öznenin oluşumu için bir temel teşkil ettiği söylenir. Bize L Şemasını kısaca anlatır mısınız?

L şeması ayna evresinin koordinatlarını veren şemasıdır. Ben, ben'im dışındaki boşluk; Öteki ve Ötekinin içindeki boşluğu anlatıyor. Sadece bunu değil; özne ile nesne arasındaki bağın da detaylı bilgisini veriyor. Ama en önemlisi anlam nedir sorusunun yanıtını veriyor bize L şeması.



(Erişim adresi: <https://pbs.twimg.com/media/EiW9uRZWoAEo8cf.jpg> Erişim tarihi: 15.4.21)

-Lacan'ın simgesel, imgesel ve gerçek kavramlarını fenomenoloji, varoluş vb. kavramlarla karşılaştırdıkları birkaç tartışma hatırlıyorum. Bu konu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Lacan'ın bir yılda verdiği bir semineri burada birkaç paragrafa sığdıramayız. Ama belli başlı noktalara değinebiliriz. Varoluşu Lacan'ın iki kavramı ile ilişkilendirebiliriz: gerçek ve gerçeklik. Lacan varlığa geliş gerçek'ten kopmak olarak tanımlıyor. Varlık ancak gerçeklikte var olabilir. Bunun anahtarı da babanın adı veya baba işlevi olarak bilinen babanın yasasında yatar. Babanın adı yoksa üç halka yani imgesel, simgesel ve gerçek bir arada duramaz ve zihin dağılır. Fenomenolojik olarak baktığımızda ise yazının görüngü ile ilişkisine değinebiliriz. Söz, ne kadar görüngüdür? Burada Saussure ve Ponty'yi düşünmek gerekir. Dil ve görüngü arasında sıkı bir bağ vardır ve bilinçdışının yapısını anlamak için bu iki kavrama ihtiyacımız vardır.

-Lacan'ın şu ünlü sözü kuramını anlamamız için en iyi yol gibi gözüküyor: "Bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır." Bu söze dair iki soru sormamız gerek sanırım, birincisi bu söz ne ifade ediyor, ikincisi bu sözdeki "dil" nasıl yapılaşmıştır?

Dilbilimcilere göre gösteren ile gösterilen arasında sıkı bir bağ vardır ve gösterilen önceliklidir. Lacan bunu tersine çevirir ve gösterilenin önemini olmadığını söyler: Ne için der bunu? Bilinçdışı için. Bilinçdışı gösterenler ağı ile oluşur ve anlamdan yoksundur. Anlam sonradan bilince gelir. Bu nedenle Lacan bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır der. Normalde

dilbilimciler gösteren olarak ağaç kavramını gösterilen olarak da bu kavramın ses imgesi olarak belirtirler. Ama bilinçdışıdaki ağaç kavramı diğer gösterenlerle ilişkisinde vardır. Ağacın ayırt edici özellikleridir ağaç gösterini ortaya koyar.

-Lacanyen kuramda özne, ben, kendilik, ego gibi tabirler son derece ayrılmış gözüküyor. Bunlar ne anlama geliyor onun için?

Lacan'ın kuramında ben ve özne kavramları var. Bunun dışındakiler genel psikanalitik kuramın çeşitliğinden kaynaklanıyor. Lacan ben ve özne ayırımına şöyle bir örnek (biraz dilimize uygun hale getirerek) verir: Bir çocuk şöyle der: "Üç kardeşim var: Ali, Ayşe ve ben." Çocuk, kardeşleri arasında 'ben'i de sayar. İşte özne, yani sayan özne ile ben arasındaki farkı Lacan böyle ortaya koymaya çalışır.

-Lacan'da evrimsel bir bakış açısı yakalamak sizce mümkün mü?

Lacan ile canlılığın evrimi arasında iki köprü var: Birincisi bilinçdışının oluşumu öncesi diğeri de bilinçdışının oluşumu sonrası. Freud'dan beri bilinen bir şey var ki o da bilinçdışında zaman meftununun olmadığıdır. Bilinçdışında zaman olmadığı için evrimsel bir süreçten de bahsedemeyiz. Diğer yanı ile Lacan, ayna evresini oluştururken primatoloji ile ilgilenmiştir. Şempanzeler ile insanlar arasındaki farklardan yola çıkarak ayna evresini oluşturmuştur. Sadece biyolojik anlamda değil, kültürel evrimin de izlerini sürmüştür. Mağara resimleri, sembolik düşüncenin doğuşu, harf ve alfabenin ortaya çıkması gibi neolitik öncesi dönemi oldukça geniş bir biçimde araştırmış ve seminerlerinde konu edinmiştir.

-En zor sorulardan bir tanesi: Lacan'ı tüm yönleriyle anlamak mümkün müdür yoksa sadece onun yorumlanmasını mı anlayabiliriz? Yani Lacan'ı anlar mıyız yoksa sadece okur muyuz?

Lacan'ı okurken önce bazı yönlerini anlayabiliyoruz ama zaman geçtikçe diğer kısımlarını da anlamaya başlıyoruz. Sonuçta psikanaliz aynı zamanda bir pratik ve bu pratiği biz günlük yaşamda da gözlemliyoruz ve duyuyoruz. Elbette anlayabiliriz Lacan'ı, çünkü uzaydan veya başka alemlerden söz etmiyor kendisi, doğrudan bizim yaşamımızı inceliyor.

-Lacan'ı anlamak için önce onun hakkında yazılmış kitapları okumamız gerektiğine dair çok yaygın bir kanı var. Bu sizce doğru mu? Hangi eserler sayesinde doğru bir Lacan okuması yapabiliriz sizce?

Lacan'ı okumak için bir metot yok ve olamaz da. Kişi neyi merak ettiyse oradan başlamalıdır. Zaten Lacan'ı okuma serüvenine başlayan biri bu okumanın yönünü de kendi içinde bulacaktır. Bir adanın resmini çizmek istiyorsanız adanın herhangi bir yerinden başlayabilirsiniz çizmeye. Sonuçta bir kuramlar bütünü var; bir adanın çizimini yapar gibi bu adanın çeşitli yerlerini gezerek, keşfederek adayı tanıyabilir ve bunu kâğıda aktarabilirsiniz. Kuramlar basit ve dar olduğunda kişinin eserini okuyarak o kurama hâkim olabilirsiniz. Ama Lacan veya psikanaliz gibi geniş çaplı bir kuramı okumak için hem yazarın kendisini hem de yazarın kuram hakkındaki kitaplarını okumanız gerekir. Ama Lacan'ın zor yanı bu ikisini de okuyarak kurama hâkim olamamanızdır; kuramda geçen farklı disiplinleri veya filozofları da okumamız gerekir. Lacan okumak için dilbilim, antropoloji, sanat, matematik, tarih,

sosyoloji ve felsefe de okumamız gerekebilir, ki zaten sırası geldiğinde hepsi de okunmalıdır. Kısacası Lacan'ı okumanın zorluğu çok farklı disiplinlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır.

-Lacan'ın kuramı anlaşılmazlığıyla tanınıyor ve öyle görünüyor ki bu anlaşılmazlığın bir boyutunu Lacan'ın karmakarışık kavramları oluşturuyor. Bu kavramları nasıl öğrenmemiz gerekir sizce?

Lacan karmaşık değil, yapısı itibari ile bir metodu var ama bizler sabırsız olduğumuz için anlayamadığımızı düşünüyoruz. *Anlam sonradan gelir.* Lacan'ın anahtarı bu. Ama günümüzde insanlar sorunun yanıtını birkaç saniyede akıllı telefonundan alabiliyor. Birkaç saniyede akıllı telefonda bilgi alan biri için Lacan'ın kuramı en zor matematik problemleri ile eşdeğerdir. Lacan'ı okumak ve anlamak için öncelikle bir ömür vermek gerekir. Çünkü Lacan demek koca bir felsefe tarihi demektir. Çünkü kuramına felsefeyi sokmuştur. Lacan demek; Freud demektir, dilbilim demektir, antropoloji demektir. Kısacası uzun bir yolculuktur ve keyif almayan kişi zaten bu sulara yüzmek istemez. Anlaşılmazlık Lacan'da değil bilinçdışıdadır. Bilinçdışını anlamak için de onu gözlemlemek gerekir. Karikatürde dediği gibi belki de peynir labirentin kendisidir.